

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 3 (91)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 3 (91)

ISSN (Print): 2663-7642

ISSN (Online): 2707-4463

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ І КОМПАРАТИВІСТИКА

УДК 82.091-32

DOI 10.35433/philology.3 (91).2019.37-43

МІСТИКА ТА ФАНТАСТИКА В НОВЕЛІСТИЦІ НАТАНІЕЛЯ ГОТОРНА Й ЕДГАРА ПО

В. С. Білявська*, О. В. Рудюк**

У статті обґрунтовується зіставлення творчих манер двох представників романтизму в американській новелістичній літературі – Е. По та Н. Готорна. На підставі доступних джерел й наукових напрацювань на тему співіснування містичних і фантастичних елементів проаналізовано риси стильових манер представників американського романтизму. Перегуки новелістики Е. По з новелістикою Н. Готорна досліджено через порівняльний аналіз образів персонажів, мотивів та проблематики. Ці образи реалізуються в авторів-романтиків за допомогою прийомів іронії, контрасту, гіперболізації вражень і подій. Проте Готорн застосовує казкові та міфологічні мотиви, і це відрізняє його стиль від стильових рис інших романтиків, зокрема, й від новелістики Е. По. У його творах іронія в характеристиках образів-персонажів може набувати комічного відтінку (новели "Донька Рапаччіні", "Дослід лікаря Хейдеггера"). Події відтворюються обома письменниками-романтиками через вираження свідомості оповідачів. Мотив смерті коханої в їхніх новелах видозмінюється в мотив очікування смерті коханої через страх її втратити або через божевілля персонажа, з акцентом на манакальних змінах у психіці головних героїв. За цим принципом можна поєднати новели двох авторів: "Морелла", "Лігея", "Береніка" з новелами "Молодий Браун" і "Донька Рапаччіні". У творах письменників наявне абсурдне нагромадження образів жахливого, що веде до гротеску (цей художній прийом притаманний більше манері Н. Готорна, ніж

* кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри світової літератури
та методик викладання філологічних дисциплін
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
wiktoria11288@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5676-3945

** кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри світової літератури
та методик викладання філологічних дисциплін
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
olunkabuz7@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0375-3596

Е. По). Найчастіше це поєднання жахливого та іронічного присутнє в характеристиках персонажів. Фантастичні елементи в обох новелістів слугували художнім тлом для витворення неповторної американської романтичної новели XIX століття.

Ключові слова: романтизм, містичне, фантастичне, мотив, новела, екзистенціалізм, модернізм, метафора, стиль, автор, фатум, реінкарнація, домінанта.

MYSTICISM AND FICTION IN THE SHORT STORIES BY NATHANIEL HAWTHORNE AND EDGAR ALLAN POE

V. S. Biliavska, O. V. Rudiuk

The article raises the question of valid comparison between the narrative styles of American Romantic short-story writers – Edgar Allan Poe and Nathaniel Hawthorne. The analysis of the American Romanticism stylistic peculiarities is provided on the basis of the available sources and studies on the coexistence of mystical and fantastic elements. The interchange of Poe's and Hawthorne's novelistics is studied through the comparative analysis of character images, motives, and topics. The ground for such analysis is based on the Romantic authors' use of irony, contrast, and hyperbolization of impressions and events. However, N. Hawthorne's style is marked by the usage of fantasy and mythology, which makes it stand out amongst the stylistic traits of other Romantic writers. In the short stories by N. Hawthorne (*Rappaccini's Daughter*, *Dr. Heidegger's Experiment*) irony can acquire comic tones when the character's image is introduced. The narrated events are revealed as psychological reflections in the Romantic authors' consciousness. The motive of death of the loved one is transformed by the Romantic story writers into the motive of anticipating the death of the loved one caused by the fear to lose her, depicted through the character's insanity with the emphasis on the maniacal changes in the psyche of the protagonist. This principle can bring together the stories by both writers: *Morella* (by E. Poe), *Ligeia* (by E. Poe), *Berenice* (by E. Poe), *Young Goodman Brown* (by N. Hawthorne), *Rappaccini's Daughter* (by N. Hawthorne). Likewise, both authors employ absurd accumulation of horror imagery that leads to the grotesque (though that technique is more characteristic of Nathaniel Hawthorne than Edgar Poe). In the majority of cases, the aforementioned writers combine horror and irony to portray the character. E. A. Poe, as well as N. Hawthorne, uses fantastic elements in his writing in order to create the literary background for the unique American Romantic short story of the 20th century.

Keywords: Romanticism, mystical, fantastic, motive, short story, existentialism, modernism, metaphor, style, author, fate, reincarnation, dominant trait.

Постановка наукової проблеми.

Епоха американського романтизму з домінантами містичного та фантастичного у творчому доробку авторів найяскравіше презентована іменами двох новелістів XIX століття: Н. Готорна та Е. По. Останній захоплювався творчістю попередника та вважав себе його учнем. В обох письменників багато спільного, зокрема, життєва замкненість спровокувала постійну присутність мотивів смутку й розчарування у змодельованих ними художніх світах. Е. По – автор статті "Новелістика Натаніеля Готорна". Називаючи

письменника поважно "містер Готорн", він указує на недостатнє розуміння критиками художньої цінності новел свого творчого наставника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні вже існує багато праць вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячених вивченню творчості Е. По, але творчість Н. Готорна висвітлена досить фрагментарно. Крім того, творчі манери цих новелістів не поставали об'єктом порівняння літературознавців. Відомо, що Е. По визнавав авторитет творчості

Н. Готорна та в згаданій вище статті про митця-попередника пропонував власне бачення стильової манери новеліста.

Новелістична спадщина авторів є предметом серйозних наукових досліджень (Л. Алексеєнко, І. Карабутенко, Х. Кортасар, Н. Крижанівська, С. Пригодій, І. Сюдюков) [1; 4; 5; 6; 9; 10].

Мета й завдання статті полягають у порівняльному аналізі містичних та фантастичних елементів у новелістиці Е. По й Н. Готорна. Дослідження може вплинути на повноту та цілісність розуміння творчої манери цих письменників-романтиків, оскільки має на меті детальніше розкрити мотиви й образну систему розглянутих у статті художніх творів.

Виклад основного матеріалу статті. У новелістиці Е. По наявні традиційні романтичні колізії – або несприйняття героєм дійсності, або двоїстість у її сприйнятті. Романтичні персонажі найчастіше сприймають світ дійсності через емоційний внутрішній світ. У новелі "Маска червоної смерті" автор створює уявну, майже ілюзійну дійсність, у межах якої відбувається "бенкет на весь світ" принца Просперо. У такий спосіб автор "карнавалізує" художній світ новели, конкретизує її жанр як містичної з фантастичними елементами. Годинник б'є містичний час, що символізує небезпеку: несподівано в бенкетній залі з'являється непроханий гість – маска-привид, підкреслюючи містичність творчої манери Е. По. Мотив фатуму домінуючий у всій творчості Е. По. Фатум переслідує кожного з персонажів, водночас визначаючи їхню справжню суть. За допомогою цього мотиву митець підкреслює головне в характеристиці героя.

У Н. Готорна містичне близьке до казкового, воно ніби завуальоване. Інколи новели набувають казково-міфологічних ознак: їхні містичні

персонажі наближені до казкових. Аспект відьомства в новелі "Молодий Браун" утілено в образі вчительки катехізису, міфологізм твору відтворено в процесі ініціації, посвяченні "новачка" до містичного світу нечистої сили. У цій новелі фаустівський мотив (диявольської спокуси) втілено в образі лісового супутника Брауна, який слідує за ним у невідомість. Невідоме кличе Брауна від дружини Віри (промовисте, символічне ім'я натякає на ідейний зміст новели – рух свідомості від віри до зневіри, від людей, соціуму до самотності). Екзистенційні мотиви в автора XIX ст. – це передчуття впливів модерністичної літератури.

Те ж саме спостерігається у творах Е. По, хоча витоки мотивів спустошеності та самотності цього автора – в його ж дитинстві: холодні, неприязні стосунки з вітчимою матір'ю. Біографічний метод дослідження творчості автора знадобився б науковцям і для вивчення замкненості та відчуженості Н. Готорна, який відчував сором і провинку за вчинок пращурів-пуритан, один з яких засудив салемиських відьом (з лютого 1692 по травень 1693 у новоанглійському місті Салем відбувався судовий процес за звинуваченням людей у чаклунстві, що призвело до багатьох смертей). Тому містичне в романі "Шарлатова літера" Готорна невід'ємно пов'язане з мотивом розплати дітей за гріхи батьків (містичне, непорочне народження жінкою дитини без чоловіка, що віддзеркалювало стереотипність мислення тогочасних мешканців Англії).

У новелі "Родима пляма" наречений, роздратований родимою плямою на щоці коханої, вимагає від неї дозволу на косметичну операцію, своєрідне втручання в її неординарність, чим символічно знищує людську індивідуальність. За операцією слідує смерть коханої дівчини, яка втратила

власне "я". Лікар-початківець-неук проводить косметичну операцію, а його помічник надто схожий на Франкенштейна, фантастичного персонажа, який цілком умотивований романтичним світосприйняттям автора.

Прийом комізму Е. По застосовує в новелі "Розмова з мумією": фантастичний стан тремтіння графа, якого було забальзамовано п'ять тисяч років тому під час каталептичного сну, від холоду, відтворено іронічно: "Ми зауважили, що граф злегка тремтить – безсумнівно, від холоду. Доктор одразу ж вийшов до себе в гардероб і виніс звідти чорний фрак наймоднішого крою" [8: 292]. Трагікомічним є епізод з подальшим ставленням персонажів до мумії як до поважного гостя, якому вирішили залікувати всі надрізи, нанесені в результаті огляду: "Зашили рану на скроні, перебинтували коліно й приліпили на кінчик носа добрий дюйм чорного пластиря" [8: 292]. Схожий прийом спостерігаємо також у новелі Н. Готорна "Донька Рапаччіні", коли донька лікаря Рапаччіні без рукавичок торкається до отруйних рослин у саду батька, який задля власної безпеки доглядає за цими ж рослинами в товстих рукавичках. Персонажі обох новел ставлять понад усе наукові інтереси: лікар Рапаччіні проводить дослідження над власною донькою, а оповідач у новелі Е. По прагне сам бути забальзамованим задля експерименту, повіривши словам графа. Для нього, представника давнього єгипетського роду Скарабеїв, сприйняття оповідачем єгипетського способу життя неприпустимо-фантастичне. Він насміхається над уявленнями людини дев'ятнадцятого століття щодо життя єгиптян, заперечуючи все, у чому був упевнений оповідач. Тому мотив "оживлення" чи перевтілення "мумії в людину" й навпаки обіграно Е. По метафорично. Наприкінці новели оповідач вирішує свідомо оминати певний часовий період задля цікавості та науки:

"Вирушу до Йейбогуса – нехай забальзамують мене років на двісті" [8: 302].

Містика та фантастика межують у новелі "Рукопис, знайдений у пляшці". Містичними є як образи-пейзажі, так і образи персонажів: незвично червоний колір місяця, самотня дивна хмара, образ гігантського корабля-привида з величезним корпусом насиченого чорного кольору, команда з моряків-привидів, які не помічали оповідача: "Незрозумілі люди! Занурені в роздуми, сутність яких я не можу розгадати, вони не помічають моєї присутності" [8: 225]. Епіграф до твору взято з лібрето "Atis" Філіпа Кіно: "Кому лишилась жити мить, той вже нічого не втаїть" [8: 219]. Автор цими словами підводить до образу персонажа, який перебуває на межі життя і смерті, переслідуваний фатумом. Дивом урятувавшись після бурі, герой сподівається врятуватися удруге, але все марно. Потрапивши на дивний корабель-привид (містичний образ), він до останнього не сприймає приреченість свого становища, ведучи щоденник і записуючи до нього все, що з ним відбувається. Недарма у творах постмодерністів образ щоденника стане символом зв'язку персонажів, які його ведуть, із життям, надією на порятунок (роман "Колекціонер" Дж. Фаулза). Поряд із мотивом фатуму в новелі чітко простежується мотив жаху, який відчуває персонаж: "Нас проковтнула зловісна ніч, непроглядна п'їтьма, задушлива, чорна пустеля! Забобонний жах дедалі більше прокрадався в душу старого шведа, а я занурився у безмовну нудьгу" [8: 222]. Проте всі сили персонажа мобілізуються, а він сам позбавляється страху перед обличчям смерті: "У цю хвилину якийсь дивовижний спокій заволодів моєю душею. Я відповз якомога далі на корму і безстрашно очікував падіння, яке мусило нас потопити " [8: 224].

Автор використовує прийом повторення слів задля доведення неблаганності того, що має статися: "Ми перебували на дні такої безодні, коли голосний вигук мого товариша почувся серед нічної темряви. – Дивись, дивись! – крикнув він мені в вухо. – Боже, всемогутній! Дивись!" [8: 223]. Усі події подані автором крізь призму психічного стану головного героя, що дозволяє відстежити мотив жаху не як характеристики зовнішнього перебігу подій, а зсередини, через психічні враження у свідомості персонажа-оповідача. При появі фантастичного, вигаданого світу важливу роль відіграє прийом контрасту. Тихе море різко змінюється на бурхливе, душевний неспокій на спокій, світло на темряву, життя на смерть. Прийом контрасту формує також двоплановість розгляду мотиву жаху, а це додає експресивності стильовій манері Е. По.

У новелі "Людина натовпу" Е. По містичне відтворене в метафоричному сприйнятті світу як натовпу, серед якого виокремлюється образ старого, що уособлює в собі, на думку оповідача, щось диявольське. Оповідача захоплює надприродне, таємниче, незрозуміле в образі цього чоловіка поважного віку, і він слідує за ним, сприймаючи містичне як достеменну дійсність, що набуває химерного вигляду, а старий постає як відображення всього лихого в ній.

Містичне розгортання подій у новелі "Поховання Роджера Мелвіна" Н. Готорна пояснене вчинком зятя щодо тестя, якого було залишено вмирати в лісі. Символічний образ хустинок, прив'язаної до верхів'я дуба, як орієнтир для пошуку тестя уособлює фатум, розплату, що чекає в майбутньому на брехливого зятя. Через багато років він випадково пострілом із рушниці вб'є сина під час полювання саме на тому містичному місці, де залишив батька нареченої з обіцянкою повернутися. На містику натякає й сам автор,

пишучи, що душа тестя не знала спокою всі ці роки. У цьому творі взаємодіють мотиви фатуму, жаху, швидкоплинності життя, смерті, розчарування.

У новелі Н. Готорна "Дослід лікаря Хейдеггера" фантастичні образи використані автором задля створення художньої моделі чарівного світу: фоліант, переплетений у чорній шкірі з масивними срібними застібками (назви книги ніхто з персонажів не знає), наділений надвластивостями. Служниця, бажаючи протерти пил із чарівної книги, побачила видіння: у шафі застукотів кістками скелет, леді з портрету ступила однією ногою на підлогу, бронзова голова Гіппократа почала застерігати не торкатися більше до книги. Ця готична новела з елементами таємниці, фантастики й містики, має головний мотив – пошук еліксиру вічної молодості. Замкнений простір кабінету лікаря, обплетеного павутинням, утверджує категорію жахливого, притаманну готичним творам. Проте до жахливого дотичним стає комічне, що зумовлено прийомом гротеску в новелі. Цей прийом зацентровано на образах трьох джентльменів похилого віку ("нудні, нещасливі та довго живуть на світі") та літньої жінки – "давно зів'ялої леді", які, випивши еліксиру та помолодшавши, починають поводитися як неслухняні діти в кабінеті лікаря, руйнуючи в ньому все. Інфантильна поведінка персонажів, елемент іронічного переосмислення, змальовується з метою відтворення їх справжньої сутності. Образи всіх персонажів твору наскрізь алегоричні. Лікар Хейдеггер – образ суперечливий: Готорн охарактеризував його як людину, схильну до божевільних ідей, дивакуватого та мрійливого. Ці характеристики доводять приналежність персонажа до романтичного типу героїв. Навіть тема кохання має фантастичну реалізацію в новелі. Лікар мав

одружитися багато років тому з жінкою, зображеною на містичному портреті в кабінеті, яка, випивши чарівний розчин, приготовлений ним колись, померла.

Мотив смерті "прекрасної дами" у новелах Е. По та Н. Готорна часто має містичну розв'язку. Замість традиційної динаміки цього мотиву "від кохання до ненависті" чи, навпаки, до суто романтичної розв'язки "від кохання до жаху". Мотив смерті коханої в новелах романтиків видозмінюється в мотив очікування її смерті через страх втрати, через божевілья персонажа, з акцентом на маніакальних змінах у його психіці. Цей мотив об'єднує новели обох авторів: "Морелла", "Лігейя", "Береніка" з новелами "Молодий Браун" і "Донька Рапаччіні". У дещо пом'якшеній формі він реалізується у новелістиці Готорна, жіночі персонажі якого, все ж, передчувають, що має відбутися щось лихе, фатальне, а потім умирають. У творах По смерть героїнь настає раптово й на очах у їхніх чоловіків, за містичних обставин. У "Лігейї" Е. По йдеться про момент містичного відродження першої померлої коханої, Лігейї, в час смерті другої дружини (від хвороби помирає Ровена, а в очах уже мертвої другої дружини герой убачає погляд Лігейї). У новелі "Морелла" мотив жаху пов'язаний з нестримним очікуванням смерті дружини, чоловік якої свідомо прагне цього, порівнюючи власний стан з одержимістю. Відродження Морелли відбувається в тілі доньки, якої герой побоюється через схожість із матір'ю. Містичним є й епізод із хрестинами дівчинки, коли підсвідомо й неконтрольовано герой називає доньку іменем померлої дружини та раптом чує відповідь з вуст дитини, що дружина знову поряд.

Мотив реінкарнації також досить сильний, пов'язаний із фатумом, оскільки героєм керує страх перед

поверненням дружини, якої він не кохав. У новелі "Береніка" молодий аристократ, закоханий у свою кузину (відомо, що дружиною Е. По теж була його кузина), знає про її смертельну хворобу й спостерігає, як повільно вона помирає. Використано художню деталь – зосереджений погляд Егея на зубах коханої, якими він починає марити і якими прагне володіти. Мотив очікування смерті дівчини набуває гіперболізованої форми. Неспроста Егей знаходить у себе симптоми невідомої хвороби, перебуваючи між дійсністю та маренням. Стан героя "на межі" з його маніакальним прагненням здобути зуби померлої дівчини додає новелі психологічної домінанти й ефекту жаху. Усі три згадані новели написані під впливом смерті дружини письменника Вірджинії.

Висновки і перспективи дослідження. Перегуки новелістики Е. По з новелістикою Н. Готорна помітні завдяки порівняльному аналізу образів персонажів, мотивів і проблематики. Цей аналіз здійснено шляхом зіставлення прийомів іронії, контрасту, гіперболізації вражень і подій. Проте Готорн застосовує ще казкове та міфологічне в новелістиці, і це вирізняє риси його стилю. У Готорна з появою образу персонажа іронія може набувати комічного відтінку (у новелі "Донька Рапаччіні" Джованні стежить з вікна за дівчиною в саду, троє джентльменів похилого віку з новели "Дослід лікаря Хейдеггера", помолодшавши, почали поводитися як діти, бігаючи по кімнаті). Містичний мотив, утілений категорією жахливого, Е. По й Н. Готорн витворили відповідно до особистісних переживань. В Е. По, на відміну від Н. Готорна, можливе абсурдне нагромадження образів жахливого, що веде до гротеску. Найчастіше це поєднання жахливого й іронічного в характеристиці персонажа. Фантастичні елементи в творах обох новелістів слугували

художнім талом витворення
неповторної американської
романтичної новели XIX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєнко Л. Едгар Аллан По. *Зарубіжна література*. 2005. № 2. С. 35–37.
2. Готорн Н. Нарис "Митниця". Вступне слово. *Шарлатова літера*. Тернопіль, 2017. С. 3–49.
3. Горбунов А. Готорн-рассказчик. *Новый мир*. 1966. № 2. С. 265–268.
4. Карабутенко І. Дивний талант Едгара По. *Всесвіт*. 1984. № 2. С. 113–116.
5. Кортасар Х. Жизнь Эдгара По. *Иностранная литература*. 1999. № 3. С. 138–158.
6. Крижанівська Н. Образ "прекрасної жінки" в психологічних новелах Едгара Аллана По. *Сучасний погляд на літературу*. 2002. Вип. 7. С. 141–150.
7. Назарець В. Птах на ймення "не вернуть", або біль душі Едгара По. *Зарубіжна література*. 1999. № 4. С. 10–15.
8. По Е. Разговор с мумией: роман, рассказы. Издательская группа, 2017. 416 с.
9. Пригодій С., Горенко О. Американський романтизм. Полікритика. Київ, 2006. 440 с.
10. Сюндіюков І. Очисне полум'я душі. Едгар По та Вірджинія Клемм. *Зарубіжна література*. 2003. № 4. С. 2–3.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Aleksieienko, L. (2005). Edhar Allan Po. [Edhar Allan Po]. *Zarubizhna literatura – Foreign Literature*, 2, 35–37 [In Ukrainian].
2. Hotorn, N. (2017). Narys "Mytnytsia". Vstupne slovo. [Essay "Custom". Introductory word]. *Sharlatova*

litera – Sharlat's Letter, 3–49. Ternopil: Navchalna knyha [In Ukrainian].

3. Horbunov, A. (1966). Hotorn-rasskazchik [Hotorn-teller]. *Novyi myr – New World*, 2, 265–268 [In Russian].

4. Karabutenko, I. (1984). Dyvnyi talant Edhara Po [Edhar's Po strange talent]. *Vsesvit – Universe*, 2, 113–116 [In Ukrainian].

5. Kortasar, Kh. (1999). Zhyzn Edhara Po [Life of Edhar Po]. *Inostrannaia literatura – Foreign Literature*, 3, 138–158 [In Russian].

6. Kryzhanivska, N. (2002). Obraz "prekrasnoi zhinky" v psykholohichnykh novelakh Edhara Allana Po [Character of "wonderful woman" in the psychological short stories of Edhar Po]. *Suchasnyi pohliad na literaturu – Modern Perspective on Literature*, 7, 141–150 [In Ukrainian].

7. Nazarets, V. (1999). Ptakh na imennia "ne vernut", abo bil dushi Edhara Po [Bird whose name is "not to return", or pain of the soul of Edhar Po]. *Zarubizhna literatura – Foreign Literature*, 4, 10–15 [In Ukrainian].

8. Po, E. (2017). *Razgovor s mumiei: roman, rasskazy* [Conversation with a mummy: novel, stories]. Izdatelskaia hruppa "Azbuka-Attykus" [In Russian].

9. Pryhodiі, S., Horenko, O. (2006). *Amerykanskyi romantyzm. Polikrytyka* [American romanticism. Polycritics]. Kyiv: Lybid [In Ukrainian].

10. Siundiukov, I. (2003). Ochysne polumia dushi. Edhar Po ta Virdzhyniia Klemm [Cleansing flames of the soul. Edhar Po and Virginia Klemm]. *Zarubizhna literatura – Foreign Literature*, 4, 2–3 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 17 жовтня 2019

Схвалено до друку: 26 грудня 2019